

KARANLIK GEÇMİŞTEN KARANLIK MİRASA: YASSIADA VE ROBBEN ADASI'NDA HAFIZA MEKÂNLARININ İNŞASI

Bengi Bezirgan-Taniş¹

Öz

Bu çalışma Demokrasi ve Özgürlükler Adası olarak düzenlenen Yassıada ile UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde bulunan Güney Afrika'daki Robben Adası'nın hafıza mekânları olarak nasıl kurgulandıklarını karanlık miras konusu bağlamında tartışmaktadır. Farklı coğrafyalarda kendilerine özgü tarihsel, politik ve toplumsal geçmişe sahip ve tarihsel olarak cezalandırma, tecrit etme, acı çekme ve ölümle özdeş düşünülen bu iki mekânın yaşadığı dönüşüm dikkate değerdir. Adaların benzer ve/veya farklı temalar ekseninde hem maddi hem de maddi olmayan müdahalelerle yeniden düzenlenmesi ve ziyarete açılması incelenmektedir. Bu bağlamda ulus-devletlerin karanlık geçmişleriyle yüzleştikleri yerlerden biri olarak inşa edilen hafıza mekânlarının politik amaçlar doğrultusunda toplumsal belleğe nasıl eklenmeye çalıştığı sorunsallaştırılmaktadır. Aynı zamanda karanlık miras yönetimi ile hafıza mekânlarının ticari kaygılar güden turizm merkezleri olarak sunulması arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Bu çalışma ayrıca hafıza mekânlarının karanlık mirasın sergilendiği ve belli söylemlerle desteklendiği alanlar olarak farklı toplumsal aktörlerin hak ve katılım taleplerini ne kadar gözettiğini sorgulamaktadır.

Anahtar Sözcükler: karanlık miras, hafıza mekânı, toplumsal bellek, Yassıada, Robben Adası.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, bengi.bezirgan@nisantasi.edu.tr, ORCID:0000-0002-6444-6285

FROM THE DARK PAST TO DARK HERITAGE: THE CONSTRUCTION OF SITES OF MEMORY ON YASSIADA AND ROBBEN ISLAND

Abstract

This study discusses how Yassıada in the Sea of Marmara, officially renamed as Democracy and Freedom Island, and Robben Island of South Africa, which is on the UNESCO World Heritage List, have been constructed as sites of memory in the context of dark heritage. The transformation of these two places, which have their own historical, political, and social backgrounds in different geographies but are both historically identified with punishment, isolation, suffering, and death, is worth examining. This study explores the reorganization and opening of these islands to visitors with both material and non-material interventions organized around similar and/or different themes. In this regard, it problematizes efforts to articulate sites of memory, constructed as spaces where nation-states confront their dark pasts, with collective memory for political purposes. It also addresses the relationship between dark heritage management and the presentation of sites of memory as tourism centers with commercial concerns. In addition, this study questions to what extent sites of memory pay regard to the rights and participation demands of different social actors as spaces where dark heritage is exhibited and supported by certain discourses.

Keywords: Dark heritage, sites of memory, collective memory, Yassıada, Robben Island.

GİRİŞ

Bu çalışmanın odak noktasını 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasındaki yargılamalarla ve idam kararlarıyla özdeşleşen ve anımsanan ancak 2013 yılında Demokrasi ve Özgürlükler Adası ismi verilerek mekânsal dönüşüme uğrayan Yassıada ile Güney Afrika'nın yasama başkenti Cape Town'ın yakınlarında bulunan 20.yüzyıla kadar hapisane, hastane ve askeri üs olarak kullanılan ve 20. yüzyılın sonlarından itibaren baskı ve ırkçılığa karşı demokrasi ve özgürlüğün sembollerinden biri haline gelen Robben Adası'nın (UNESCO World Heritage Centre) karanlık miras kavramı üzerinden incelenmesi oluşturmaktadır. Yassıada, 1960 Askeri Darbesi'nin ardından 1950 yılından itibaren iktidarda olan Demokrat Parti'nin başta parti yönetimi olmak üzere çok sayıda siyasetçinin yargılanması ile iki eski bakan ve başbakanın idam edilmesiyle sonuçlanan sürece tanıklık eden bir mekândır. Yassıada yargılamalarının hukuki boyutunu da içeren Türkiye'nin demokrasi tarihine dair devam eden siyasi tartışmalar aynı zamanda adaya ilişkin güncel tarih yazımı ile toplumsal bellek anlatılarının ihtilafli durumuna yansımaktadır.² Robben Adası ise Güney Afrika'da 1948 yılından 1994'e kadar devam eden ve ırk ayrımı ideolojisi olarak tanımlanan Apartheid Dönemi'nin (Ashworth, 2004, s. 97) sona ermesi ile ırkçılığa karşı siyasi ve toplumsal hareketin sembolü bir mekân olarak kabul görmektedir. Beyaz ırkın üstünlüğü ideolojisine dayanan "apartheid rejiminin kültürel, tarihi ve maddi koşullarının bir bağlantı noktası olarak görülen ada, bir bütün olarak Afrika'daki ırksal adaletsizliğin fiziki temsilcisi olarak hizmet etmiştir" (Marback, 2004, s. 8). Günümüzde ise demokratikleşme ve uzlaşmaya dayanan yeni bir toplum ve ulus tasavvuruna paralel şekilde ada, direniş ve zafer alanı olarak Apartheid sonrası yeni Güney Afrika için yeni bir geçmiş yazmanın ana mekânlarından biri olarak sunulmuştur (Riouful, 2000). Bu noktalardan hareketle karanlık miras inşasının Yassıada örneğinde siyasal amaçlara uygun olarak nasıl yönlendirildiği, unutmaya ve hatırlama pratikleriyle nasıl bir etkileşim içinde olduğu ve tüketilebilir bir hale getirildiği Robben Adası örneğiyle beraber mercek altına alınmaktadır. Böylelikle bu inceleme acı çekmeyle, tecrit etmeyle ve infazla özdeşleşen mekânların bir turizm ürünü olarak deneyimlenmesinin, geçmişin bugüne dair kazanımlar için metalaştırılması bağlamında ne anlama geldiğine dair yeni soruları açığa çıkaracaktır.

Bu çalışmada yer alan geçmişte cezalandırma ve hapsedme amaçlı kullanılan mekânların dönüştürülerek turistik ziyaret mekânı haline getirilmesi kültürel miras uygulamalarıyla yakından ilişkilidir. UNESCO Dünya Miras Merkezi (2015, s. 10)'ne göre kültürel miras, anıtları (tarih, sanat veya bilim açısından üstün evrensel değere sahip mimari eserler, anıtsal heykel ve resimler, arkeolojik nitelikteki öğeler veya yapılar, yazıtlar, mağara yerleşimleri), yapı gruplarını (mimarileri sebebiyle tarih, sanat veya bilim açısından üstün evrensel değere sahip ayrı veya bağlantılı yapı grupları) ve mekânları (insan eserleri veya doğanın ve insanın birleşik eserleri ile tarihi, estetik, etnolojik veya antropolojik bakış açısından üstün evrensel değere sahip arkeolojik alanları kapsayan yerler) içermektedir. Üstün evrensel değer kavramı, ulusal sınırları aşan ve tüm insanlığın şimdiki ve gelecek nesilleri için ortak öneme sahip olacak kadar istisnai olan kültürel ve/veya doğal değer anlamına gelmektedir (UNESCO Dünya Miras Merkezi, 2015, s.11). Bu bağlamda evrensel insanlık mirası kabul edilen kültürel varlıkların korunması ile ekonomik temelli turistik amaçlara yönelik kullanımı hakkında iki karşıt görüş ortaya çıkmaktadır. Bir taraftan kültürel miras yönetimi ile turizmin birbiriyle uyumsuz olduğu ve bu yüzden aralarında çatışmalı bir ilişki olmasının kaçınılmaz olduğu iddiası vardır (McKercher, Ho ve du Cros, 2005, s. 539). Buna göre kültürel miras savunucuları, ticari kazanç için kültürel değerlerden ödün verildiğini savunurken (akt. McKercher, Ho ve du Cros, 2005, s. 539), turizm savunucuları ise bozucu bir etkiye sahip yönetim anlayışı altında, herhangi bir 'turistikleştirmenin' turizm değerlerinden taviz verilmesine yol açtığını düşünmektedirler (akt. McKercher, Ho ve du Cros, 2005, s. 539). Diğer taraftan

² Maurice Halbwachs toplumsal belleğin her zaman toplumsal olarak çerçevesi olduğu düşüncesini ortaya koymakta ve Pierre Nora, Halbwachs gibi ne kadar grup varsa o kadar belleğin olduğu fikrini savunmaktadır. Tarih ile bellek arasındaki karşıtlığa ilişkin olarak Nora (1989, s. 22) belleğin kendini mekânlara, tarihin ise kendisini olaylara bağladığını iddia ederken, Halbwachs, tarihi, göreceli ve tikel belleğin aksine evrensel ve soyut olarak kavramsallaştırır. Her ikisi için de anmaya indirgenen bellek, tarihin çarpıtılmış bir versiyonudur (Mistral, 2003, s.104)

kaynak paylaşımının hem kültürel miras uygulamaları hem de turizm sektörü açısından karşılıklı yarar sağlayabilecek sonuçların elde edilebileceği bir iş birliği yarattığı savunulmaktadır. Bu anlayışa göre miras turizmi, insanları kendi kültürel kökleriyle yeniden tanıştırmak ve insanların tarihe ve kültüre olan ilgisini yeniden canlandırırken kültür, turistik cazibe odağı olarak bir bölgenin tarihi, kültürel, dini ve endüstriyel geçmişinin korunmasını gerektiğini savunan bir güç haline gelebilmektedir (akt. McKercher, Ho ve du Cros, 2005, s. 539). Bu dönüşüm süreci bir yandan travmanın sömürülmesiyle ilgili etik sorunları gündeme getirirken diğer yandan bu travmayı deneyimleyenler ile onunla dışarıdan bir bakış açısıyla karşılaşanlar arasında bir diyalog alanı da sağlayabilmektedir (Björkdahl ve Kappler, 2019, s. 389). Bu yaklaşımlar dikkate alındığında temel mesele, kültürel miras taşıyıcısı olarak düşünülen hafıza mekânlarının³ nasıl ve hangi şartlar altında turistik cazibe merkezlerine dönüştürüldüğü ve ziyaretçi deneyimine açıldığıdır.

1. ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ

Güney Afrika'da Apartheid ve sömürgecilik karşıtı hareketin önderi kabul edilen ve 1994 yılında ülkenin ilk siyahi başkanı seçilen Nelson Mandela'nın Apartheid hükümeti tarafından on sekiz yıl boyunca (1964-1982) siyasi suçlu olarak hapisanede tutulduğu (Shearing ve Kempa, 2004, s. 66) ve 1999 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilen Robben Adası'nın geçirdiği dönüşüm Apartheid sonrası dönemdeki karanlık mirasın konumlanışı açısından önemlidir. Diğer yandan Yassıada'da 1960 Askeri Darbesi'ni takiben yargılamalar, tutuklamalar ve infazlar gerçekleştiğinden Demokrat Parti'nin siyasi mirasını sahiplenen AKP Hükümeti Dönemi'nde bu mekân, Türkiye'nin demokrasi ve siyasi tarihinde karanlık bir geçmişi temsil ettiği kabul edilerek yeniden tasarlanmaya başlanmıştır. Yassıada'nın birinci derece doğal ve tarihi sit ve üçüncü derece arkeolojik sit alanı iken turizm ve kültürel tesis alanına çevrilerek farklı mekân üretimlerinin odağı haline getirilmesinin bu makalede Robben Adası örneği ile karşılaştırmalı olarak tartışılması planlanmaktadır. Mekânın bellek ile olan ilişkisi bakımından bu iki vaka birbirinden bağımsız ve kendilerine özgü tarihi, politik ve toplumsal arka planlara sahip olsalar da unutmama/unutturma ile hatırlama/hatırlatmanın temsiline ve tüketimine dair paralel işleyen süreçlere sahip oldukları düşünülebilir. Bu sebeple iki adanın geçmişe dair nelerin unutulacağı veya hatırlanacağı konusunda siyasi amaçlara uygun biçimde miras alanları olarak nasıl kurgulandıklarını ve birer tüketim nesnesi haline dönüştürüldüklerini göstermeyi amaçlıyorum. Bu hedefe ulaşmak için çalışma üç ana soru etrafında biçimlenmektedir: Birincisi, acıyla, tecrit etmeyle hatta ölümle özdeşleşen mekânlar nasıl ortak bir karanlık miras nesnesi olarak sunulmaktadır? İkincisi, acının ve tutsaklığın metalaştırılmasında bu iki hafıza mekânı nasıl benzer ya da farklı müdahalelerle şekillenmektedir? Üçüncüsü, bu hafıza mekânlarının yeniden düzenlenmesi sırasında farklı hak ve katılım taleplerini içeren geçmişle yüzleşme süreci nasıl işlemiştir?

Bu araştırma sorularını yanıtlamak için çalışmada, Yassıada ile Robben Adası örnek vakalar olarak seçilmiştir. Demokrat Parti iktidarı ardından 1961'e kadar devam eden askeri yönetim süresince Yassıada ve 1994'e kadar iktidarda kalan Ulusal Parti'nin ırksal ayrımcılığı meşrulaştıran Apartheid sistemi içinde Robben Adası siyasi tecrit ve cezalandırma için kullanılmıştır. Her iki ada da dönemin egemen ideolojisi tarafından tehdit olarak görülen politik figürlerin, söylemlerin ve görüşlerin ortadan kaldırılabileceği veya baskı altında tutulabileceği anakaradan uzakta yalıtılmış yerlerdir. Diğer bir deyişle bu adalar en başta coğrafi konumları sebebiyle hâkim politik amaçlar doğrultusunda araçsallaştırılmış mekânlardır. Daha da önemlisi ilişkilendirildikleri siyasi geçmiş, adaları bugünün sahip çıkılması gereken ulusal miras alanları olarak yeniden tanımlamaktadır. Bu açıdan ele alındığında bu çalışmada "vaka çalışması, metodolojik bir seçim değil, neyin çalışılacağına bir seçimdir" (Stake, 2005,

³ Nora (1989), hafıza mekânları kavramıyla, belleğin hem somut ve fiziksel mekânlara (mezarlar, savaş alanları, hapisaneler gibi geçmişin maddi unsurları) hem de soyut mekânlara (kutlamalar, gösteriler, ritüeller gibi geçmişe özgün niteliklerini veren maddi olmayan unsurlar) bağlandığını göstermektedir. Ona göre "hafıza mekânları kendiliğinden hafıza olmadığı düşüncesinden doğarlar" (2006, s.23) ve "esas varlık sebebi, zamanı durdurmak, unutmama işini engellemek, nesnelere durumunu tespit etmek ve ölümü ölümsüzleştirmektir" (2006, s. 32). Böylece farklı kimlikleri birbirine bağlayan bir ağ görevi yaparak ulusal tarihe ait ânları oluştururlar (2006, s. 37).

s. 443). Bu çalışma, bu iki adanın geçirmiş olduğu birbirine benzer ya da farklı maddi (mimari uygulamalar) ve maddi olmayan (mirasın korunması ve yönetimine ilişkin söylemler) dönüşümleri örnek olarak kullanarak hafıza mekânlarının karanlık miras aracılığıyla nasıl kurgulandığını göstermektedir.

Karanlık mirasın unutmama/unutturma ve hatırlama/hatırlatma politikaları ve pratikleriyle olan etkileşimini merkeze alan bu çalışma üç ana bölüme ayrılmıştır. Öncelikli olarak ilk bölümde, günümüzde turizmin ekonomik kazanım için modern toplumlarda tarihin ve geçmişin sahiplenildiği ve metalaştırıldığı en dikkat çekici yolu temsil ettiği (Light, 2015, s. 144) düşüncesine paralel olarak karanlık miras ve karanlık turizm kavramları incelenmektedir. Takip eden bölümde Robben Adası'nın geçmişe dair adaletsizlik ile politik baskı, bugüne ve geleceğe ilişkin ise umut, uzlaşma ve barış temalarıyla kurgulanırken, Yassıada'nın geçmişe dair mağduriyet, yas ve haksızlık ile bugüne ve geleceğe ilişkin ise demokrasi ve özgürlük temaları eşliğinde yeniden düzenlenmesi ele alınacaktır. Ardından karanlık mirasın bir hafıza mekânı olarak canlandırılmasının 'tüketiciler'in geçmişle yüzleşme süreçlerini nasıl şekillendirebileceği sorgulanacaktır. Toplumsal bellek, bireylerin kişisel hatıralarının toplamından farklı olarak sadece hepsi tarafından ortak olarak paylaşılanları içerdiğinden (Zerubavel, 1996, s. 293), hafıza mekânlarının inşasına halkın, yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin katılımı ve mekâna ilişkin hak taleplerinin önemi üzerinde durulacaktır. Sonuç bölümünde ise bütün bu tartışmalar ışığında genel bir değerlendirme sunulacaktır.

2. MİRASIN SAHİPLENİLMESİ VE KARANLIKLAŞMASI

"Karanlık miras" ya da "karanlık turizm" (Lennon ve Foley, 2000) olarak kavramsallaştırılan geçmişteki travmatik olaylara ve deneyimlere turistik amaçlarla yeni anlamlar yüklenerek bir tüketim nesnesi oluşturulmak istenmesi Yassıada ve Robben Adası bağlamında önem taşımaktadır. Acı çekmeyle, tecrit edilmeye, işkenceyle ve özellikle ölümle ilişkilendirilen yerlere yönelik seyahatler ve bunlara dair deneyimler aslında yeni değildir (Stone ve Sharpley, 2008, s. 574). Tarihsel olarak bakıldığında Antik Roma gladyatör oyunları veya Orta Çağ'da halka açık infazlar ölümle ilişkili turizmin erken örnekleri olarak düşünülmektedir; ayrıca Boorstin'in (1964) iddiasına göre İngiltere'deki ilk rehberli tur iki mahkûmun infaz edilmesine tanık olmak için yapılan bir tren gezisidir. Benzer şekilde morg ziyaretleri Paris'in 19. yüzyıl turlarının değişmez bir özelliğiydi ve bu ziyaretler 1990'lardan itibaren on binlerce ziyaretçiyi çeken Bodyworlds (Ölü Bedenler) sergilerinin de öncüsü olmuştur (akt. Stone ve Sharpley, 2008, s. 574). Ayrıca 20. yüzyılda yaşanan savaşlar, doğal afetler ve soykırımlar gibi travmatik olayların bıraktığı izler ve görünürlüklerinin artmış olması, bu alanlara yapılan ölümle ilişkili ziyaretlerin farklı açılardan kavramsallaştırılmasının önünü açmıştır. Seaton'a (1996, s. 240) göre ölüm/ölü turizmi (thanatourism) ölümle ve özellikle şiddet içeren ölümle gerçek veya sembolik karşılaşmalar arzusuyla harekete geçilen bir yere seyahat etme durumudur. Buna göre thanatourism toplu ölüm anlarına tanıklık etmek için seyahat etmeyi, bireysel veya kitlesel ölüm yerlerini oluş zamanından sonraki dönemlerde seyahat etmeyi, ölümlerin bulunduğu yerlere veya anıtlara seyahat etmeyi, ölümün maddi kanıtlarını veya sembolik gösterimlerini görmek için seyahat etmeyi ve ölümün yeniden canlandırılması veya simülasyonu için seyahat etmeyi içerir (Seaton, 1996, s. 240-242). Rojek (1993, s. 136) karanlık turistik yerleri 'kara noktalar' kavramıyla incelemiş ve ünlülerin ya da çok sayıda insanın ani ve şiddetli bir ölümle tanıştığı mezar alanlarının ve bölgelerin ticari (turistik) gelişimine dikkat çekmiştir. Karanlık turizmin gelişmesi, Polonya'daki Auschwitz-Birkenau, Güney Afrika'daki Robben Adası ve Japonya'daki Hiroşima Barış Anıtı gibi tedirgin edici miras alanlarının (uncomfortable heritage sites) çeşitli amaçlar ve beklentilerle giderek daha fazla ziyaretçi çekmesine neden olmuştur (Merrill ve Schmidt, 2010, s. 4). II. Dünya Savaşı sırasında Yahudi Soykırımı'nın ve toplu katliamların gerçekleştirildiği Auschwitz Nazi Toplama Kampı ile 1945 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin atom bombası saldırısı sonucunda Japonya'da binlerce sivilin öldüğü Hiroşima kentindeki Barış Anıtı insanlığa karşı işlenen suçların tanıkları ve anımsatıcıları olarak günümüzde tedirgin edici miras alanlarına dönüşmüşlerdir. Buna göre "tedirgin edici miras ister açıkça somut mekânlarda şekillendirilmiş olsun ister bir mekânın tarihi dönemleri içinde dolaylı olarak yer alsın, doğrudan veya zımnen insan ölümünü,

acısını ve/veya ıstırabı ile ilişkilidir” (Merrill, 2010, s. 60). Benzer şekilde Blom (2000) dehşet verici turizm (morbid tourism) kavramıyla ilgi çekme odaklı yapay bir ölümle ilişkili turizmden bahsetmektedir. Burada önemli olan nokta ölümle ya da acı çekmeyle özdeşleşen ya da özdeşleşme ihtimali bulunan mekânların bilinçli olarak kurgulanması ve turizme açık hale getirilerek gelir akışına katkıda bulunmalarını sağlamaktır.

Lennon ve Foley (2000, s. 3) seyahat ve ölüm arasındaki ilişkilerin I. Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana değiştiğini iddia ederler; öyle ki karanlık turizm “hem geç modern dünyanın koşullarının ürünü hem de bu koşullar üzerinde önemli bir etkidir.” Foley ve Lennon’ın (1996, s. 198) karanlık turizm olarak isimlendirdikleri turizm, gerçek veya metalaştırılmış ölüm ile afet bölgelerinin sunumunu ve ziyaretçiler tarafından tüketimini ifade etmek için kullanılmıştır. Kültürel turizmin bir çeşidi olarak tanımladıkları karanlık turizm, onlara göre postmodernitenin bir göstergesidir. Benzer şekilde Rojek (1993) kara noktalar kavramıyla açıkladığı karanlık turizm mekânlarının postmoderniteyle olan ilişkisini ele almıştır. Bu mekânlar, postmodernitenin yeniden üretimleri ve gelişmeleri olarak görülen görüntü ve duyumsama etrafında düzenlenmiştir. Rojek’e göre Auschwitz’den Kamboçya’daki Ölüm Tarlaları’na kadar uzanan bu yerler, yeni bir kitlesel meta üretimine ve anlamdan çok görüntüye yönelik bir isteğe dayanmaktadır (akt. Skinner, 2018, s. 143). Modernizmin koşullarının yerini postmodernizme bırakmasıyla, özgünlüğe ve kendini gerçekleştirilmeye yönelik modernist arayış sona ermiş ve dinlenme ile turizm artık salt tüketim faaliyetine eşdeğer hale gelmiştir (Rojek, 1993, s. 133). Diğer taraftan Lennon ve Foley (2000) karanlık turizm kavramını kullanırken amaçlarının bu kavramın kullanımıyla ilgili felsefi tartışmalara girmek olmadığını altını çizerek, turistik bölgelerde ölümün sunumunu ve tüketim kalıplarındaki değişimi üç faktöre bağlamaktadırlar. İlk olarak, küresel iletişim teknolojileri hem ölümlerin kendilerine hem de meydana geldikleri yerleri görmek için seyahat etmeye yönelik ilk ilgiyi yaratmada önemli bir rol oynamaktadır (Lennon ve Foley, 2000, s. 11). İkinci olarak, karanlık turizmin nesnelere bizzat kendilerinin modernite projesi hakkında endişe ve şüphe uyandırıyor gibi görüldüğünü ve bu nedenle postmodernitenin ayırt edici özellikleri olduğunu iddia ederler. Bununla kastettikleri şey rasyonalite, kalkınma ve üst-anlatılarla betimlenen modernite projesinin, Yahudi Soykırımı’yla, 20. yüzyılda meydana gelen muhtelif savaşlardaki ölümlerle, Titanik’in batışında hatasız kabul edilen bilim ve teknolojinin başarısızlığıyla ya da John Kennedy ve Martin Luther suikastları gibi suikastların liberal demokrasi üzerindeki etkisiyle çözülmesidir. Üçüncü olarak, bu mekânların eğitici öğelerine metalaştırma unsurları ile ticari etik eşlik etmektedir. Bunun sonucunda mekânın anlamı ile mekânın turizm ürünü olarak ticarileştirilmesiyle orada gerçekleşenler arasındaki sınırlar giderek bulanıklaşmaktadır (Lennon ve Foley, 2000, s. 11).

Burada dikkat çeken nokta bir yandan karanlık turizm mekânlarının eğitici bir yönünün olduğu kabul edilirken, diğer taraftan metalaşma ve ticarileşme sürecinden bağımsız düşünülmemeyeceğinin vurgulanmasıdır. Bu eğitici taraf Robben Adası’nın hem “apartheid baskısının hem de apartheid karşı direnişin sembolü olması” açısından okunabilmektedir. “Bir yandan ada, apartheid’in vahşetine ve acımasızlığına öte yandan, apartheid karşıtı mücadelenin ruhuna ve kararlılığına” yönelik bir anıt haline gelebilir (Marback 2004, s. 19-20). Bu durum mekânın ziyaretçileri açısından bakıldığında en geniş anlamıyla ırksal eşitlik ve adalet konusuna dair bir farkındalık geliştirmelerine yardımcı olabilmektedir. Bu alan yazını içinde “ölüm sunan/teşhir eden mekânlar anma, yas, manevi bir deneyim için bir alan, ulusal kimliğin gösterilmesi, eğitim deneyimleri veya sadece rastgele bir duraklama yeri olarak ele alınmıştır” (Biran, Poria ve Oren, 2011, s. 823). Bu bakımdan Yassıada’nın unutulmayarak anılması gereken bir tarihe sahip olduğuna dair yapılan güncel politik vurgular, bu mekânın ulusal tarih ile kimliğin ve dolayısıyla ulusal mirasın sahip çıktığı bir hafıza mekânına dönüştürülme çabasıyla kendini göstermektedir. Kısaca, bu karanlık turizm mekânları ziyaretçilerine bir yandan geçmişi nasıl hatırlamalarına dair kılavuzluk yaparken diğer yandan temsil ettikleri değerleri ziyaretçilere öğretme konusunda oldukça isteklidirler.

Üstlendikleri eğitici rollerin yanında karanlık turizm mekânlarının metalaşma ve ticarileşme sürecindeki konumlanışlarının ve mirasın karanlıklaşmasıyla kurdukları ilişkinin üzerinde durmak

yerinde olacaktır. Acı dolu tarihin sunulmasının ve kamusal olarak anılışının uzun bir geçmişi varsa da, geçtiğimiz on yıllarda ticarileşmiş bir cazibe noktası olarak gelişimi de kayda değerdir (Strange ve Kempa, 2003, s. 387). Genelde miras, insanlığın olumlu kazanımlarıyla ilişkilendirilirken, 1990'ların sonlarından itibaren ilgi, uluslararası ve yerel savaşlardan, sömürgeci şiddetten, kölelikten ve soykırımdan insan ürünü afetler ile terörist eylemlere, yani insanlık mirasının karanlık tarafına ilişkin hafızanın rolüne yönelmiştir. Bu olgu “zor miras” (difficult heritage), “uyumsuz miras” (dissonant heritage), “acıtan bir miras” (a heritage that hurts) ve “olumsuz miras” (negative heritage) gibi birçok kavramla tanımlanmıştır (akt. Sather-Wagstaff, 2015, s. 195-196). Bu miras biçiminin ağırlığı ve onunla başa çıkmanın güçlüğü bu kavramlarla ifade edilmektedir. Ancak temel mesele miras olarak öne sürülen olayların, mekânların ya da kişilerin bellek ve tarih arasındaki ihtilafı durumdan muaf olmadıklarıdır. Diğer bir deyişle esas sorun, mirasın sahiplenilmesi ve kontrolü konusunda devlet güdümlü bir tarih anlayışının farklı hatırlama ve unutma pratiklerine ne kadar açık olduğudur.

Tarihin ulus-devletlerin amaçları doğrultusunda kurgulanması ve araçsallaştırılması bağlamında Hobsbawm (2006) ulusların ve milliyetçiliklerin “icat edilmiş gelenekler”le olan ilişkisini vurgulamaktadır. Bu düşünceye göre “gelenekler icat etmek...geçmişe referansla belirginlik kazanan, özünde bir formelleştirme ve rutinleştirme sürecidir.” (Hobsbawm, 2006, s. 5). İcat edilmiş gelenekler, bir pratikler kümesi olarak, ulusların ve ulusal kimliklerin sürekliliği açısından elzem olan “grup birlikteliğinin oluşması ve meşrulaştırılması için tarihe başvururlar” (Hobsbawm, 2006, s. 16). Buna göre “tarih, aslında halkın hafızasında saklananlardan değil; işi bunu yapmak olanlarca seçilen, yazılan, resmedilen, popülerleştirilen ve kurumsallaştırılan bilgi paketlerinden oluşur” (Hobsbawm, 2006, s. 16). Bu bilgi paketlerine dayanan ulusal tarih yazımı, ulusu ortak bir geçmiş etrafında bir araya getirme amacına uygun bir şekilde toplumsal belleği de biçimlendirme gayretindedir. Bir taraftan icat edilmiş gelenekler aracılığıyla tarihi olaylar, kişiler ve mekânlar belletilmeye çalışılırken diğer taraftan farklı tarihsel anlatıları ve deneyimleri susturma, baskılama veya görmezden gelme uğraşı devam etmektedir. Bu durum resmi tarih yazımı ve toplumsal bellek ekseninde miras ile ilgili olarak iki kilit soruyu beraberinde getirmektedir: İlki, karanlık bir miras mekânı, turizm nesnesine dönüşerek nasıl resmi bir miras mekânı haline gelmektedir? İkincisi, acının, hapsedmenin, ölümün hatırlanması ya da hatırlatılması hafıza mekânlarının oluşturulmasıyla nasıl bir ilişki içindedir?

Bu soruların ışığında düşünülmesi gereken ulus inşa sürecinin mekânlarla kurduğu ve kurmaya devam ettiği bağlardır. Mitchell (2000, s. 269-270) “ulus'u hem soyut bir yapı (hayali bir cemaat) hem de tarihsel bir gerçeklik (insanlar ve mekân üzerinden mücadele eden)” olarak anlamamız gerektiğini savunur. Tarihsel olarak mekânlar üzerinden verilen bu mücadele, ulusların sürekli değişen, dönüşen ve çelişkili hallerini tek bir ulusal kimlikte buluşturma isteğiyle örtüşmektedir. Belleğin kimlikle olan ilişkisi ulus-devletlerin toplumsal belleğe ilişkin müdahale girişimlerini anlamak açısından hayattır. Halbachs (1992, s. 52) belleğin varlığı için kolektif bir grup oluşumunun gerekli olduğunu belirtir. Yakın zamandaki hatıraları birbirine bağlayan, zaman içinde bitişik olmaları değildir; daha ziyade şu anda ya da önceki zamanlarda ilişki içinde olduğumuz bir grup insan için ortak olan bir düşünceler bütünüdür parçası olmalarıdır (Halbwachs, 1992, s. 52). Grup üyeliğinin hatırlama ve hatırlananın aktarılması ile inşa edilen bir bağ (Halbwachs, 1992, s. 22) olduğu düşünüldüğünde ortak bir ulusal kimlik yaratma çabası toplumsal belleğin yeniden yapılandırılmasıyla mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamda, bellek ile kentsel peyzaj arasındaki ilişkiye dikkat çeken Benjamin (1968, akt. Mistzal, 2003, s. 16), kenti insanların anılarının bir deposu olarak nitelendirir. Kentsel peyzajı geçmiş için bir çatışma alanı olarak görerek kentin, binaların gizli ve unutulmuş geçmişleri açığa çıkarabilen anımsatıcı semboller olduğu kolektif bir bellek topografyası olarak okunabileceğini savunur (Mistzal, 2003, s. 16). Bu açıdan farklı kentsel mekânlar çeşitli bellek katmanlarının gözlemlenebildiği alanlar olarak ortaya çıkar.

Müzeler, miras alanları ve anıtlar, Tilley'e (2006, s. 17) göre kültürü nesneleştirdikleri ve pekiştirdikleri için her zaman ulus-devlet inşası sürecinin parçası olmuşlardır ve ulusal müzelerin kurulması dünyanın her yanında sömürgeciliği takiben yeni ortaya çıkan ulus devletlerde birlik duygusu geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Şüphesiz ki bu birlik ve beraberlik duygularının karşılığını

bulabilmesi halen devam eden ulus inşa süreçlerinde geçmişe dair nelerin, kimlerin nasıl hatırlanacağı veya dışarıda bırakılacağıyla yakından ilgilidir. Ulus inşa projelerinin mirasla kurduğu ilişki 19. yüzyıldan itibaren halkın miras alanlarını ziyaret etmesi için etkin şekilde teşvik edilmesiyle ve ulusal tarih için önem taşıyan yerlere dair bilgisinin geliştirilmesiyle gün yüzüne çıkmaktadır (Franklin, 2003, akt. Light, 2015, s. 146). Smith'in (2006, akt. Light, 2015, s. 146) "resmi/yetkili miras söylemi" olarak tanımladığı bu durum, toplumun elit tabakasının ve uzman kararlarının belli nesnelere, binaları ve mekânları 'miras' olarak inşa etmesi ve bunun da halkı miras alanlarını ziyaret etme ve onlarla ilişki kurma konusunda teşvik etmesidir. Bu söylemin önemli bir parçası, halkın pasif izleyiciler olarak da olsa kendi ulusal mirasıyla sıkı bağlar kurması gerektiğidir. Bu sebeple ulus-devletler uzunca bir süre ulusal öneme sahip yerlere yönelik yurtiçi seyahati ve turizmi desteklemiştir (akt. Light, 2015, s. 149). Bu tür yerlere yapılacak ziyaretler, bireyin kendisi ile ulusun daha geniş sosyal oluşumu arasında bağlantı kurma fırsatıdır (akt. Light, 2015, s. 149). Bu bağlamda, ülke içindeki miras turizmi bir "banal milliyetçilik" biçimi olarak tanımlanabilir (Billig 1995 akt. Light, 2015, s. 149). Daha açık bir ifadeyle, Billig'in (1995) ulusun sembolleri ile sürekli ve bilinçsiz karşılaşmalar yoluyla günlük hayata gömülü bir ideoloji olarak tanımladığı banal milliyetçilik, ulusal mirasın sahiplenilmesiyle yeniden üretilir hale gelmektedir.

Ulusal mirasın parçaları olarak sahiplenilip kabul edilen geçmişte acıyla, hapsedmeyle, ölümle özdeşleşmiş belirli mekânların ziyarete açılması siyasi kaygıların yanı sıra ticari kaygıları da beraberinde getirmektedir. Mirasın turizm nesnesi haline getirilerek "tüketilmek üzere bir 'ürün' gibi yeniden üretilmesini teşvik eden endüstri" aynı zamanda "karanlık mirasa konu olan 'olay'ların gerçekten yaşandığı 'miras' değeri yüklenen alanlar ile bunlarla ilişkilendirilen, 'miraslaştırılan' alanlar" (Günay, 2016, s. 44-45) arasındaki ayrımı güçleştirmektedir. Bu miraslaştırma eğilimlerinin etkisinin artmasına "mirası günlük yaşamdan kopararak bellek yaratım sürecinde etkili olan müzeler, anıtsal mimari, tema parkları ve hatta yeniden isimlendirme gibi 'anımsatıcılar/hatırlatıcılar' (mnemonics)" neden olmaktadır; daha da önemlisi, bu durum "mirasın pazarlama değeri dışında anlam taşımayan bir ürüne, bir metaya dönüşme riskini getirmektedir" (Günay, 2016, s. 45). Karanlık mirasın metalaşma süreci, bu parametrelere ek olarak Yassıada ve Robben Adası örneklerinde hem geçmişin hem de şimdiki zamanın dinamiklerine benzer ve farklı şekillerde bağlıdır. 'Karanlık' mekânlar, kötü bir üne sahipse, ölüm ya da acının faileri özellikle zalimse, tarihi rejim açıkça haksızsa veya acı çekenler tanınan kişiler ya da sempati duyulacak kurbanlar olarak görülüyorsa özellikle pazarlanabilir duruma gelebilmektedir (Tunbridge ve Ashworth, 1996, s. 104-105). Bir mekânın günümüz koşullarında ziyaretçi çekebilir, pazarlanabilir ve 'gelir getirir' hale gelmesi geçmişteki failerin, kurbanların ve olayların 'karanlığından' yani mirasın esas içeriğinden ziyade nasıl miraslaştırıldığıyla belirlenmektedir. Yassıada ve Robben Adası geçmişteki siyasi rejimlerin mekânsal izdüşümleri olarak düşünülürse, bu mekânları ziyaret etmek aynı zamanda bu mekânlarla özdeşleşen siyasi figürler olarak Menderes'in ve Mandela'nın sembolize ettiği değerlere aşina olmak anlamına gelecektir. Bu nokta Menderes'in siyasi mirasının devamı olarak kendini gören günümüz siyasal otoritelerinin Yassıada'nın vârisi olma çabasını anlamak için önemlidir. Bu açıdan bakıldığında Yassıada'nın ve Robben Adası'nın nasıl miraslaştırıldığı yani nasıl karanlık miras alanları olarak toplumsal bellekte yer alması istendiği hem fiziksel müdahalelerle hem de söylemlerle açığa çıkmaktadır. Takip eden bölümde bu müdahillik biçimlerine değinilecektir.

3. KARANLIK MİRASA DOĞRUDAN VE DOLAYLI MÜDAHALE BİÇİMLERİ

Ulusal mirasın parçası olarak kabul edilen mekânların geçmişteki halleriyle bırakılması çoğu zaman bu mekânları 'canlandırmak' isteyen siyasi otoriteler tarafından kabul edilebilir bir durum değildir. Bu mekânlara yapılan turistik ziyaretler yani karanlık turizm etkinlikleri gerçekte ölümle değil, ölümün ve ölünün hatırlanmasıyla karşılaşmak olduğundan ölümün sergilenen hatırası aslında ölen değil yaşayan tarafından tertiplenen ve kontrol edilen bir semiotik (göstergesel) yapıdır (Seaton, 2018, s. 13). Dolayısıyla karanlık miras mekânının nasıl yeniden üretileceği ve tüketime açık hale getirileceği günümüz siyasi figürlerinin amaçları tarafından yönetilen bir süreç karşılık gelmektedir. Dwyer ve Alderman (2008, s.7) anma müteşebbislerini (memorial entrepreneurs) geçmiş hakkındaki anlayışımızı şekillendirmek isteyen insanlar olarak tanımlarlar ve onlara göre bu bireyler tek başlarına veya

başkalarıyla iş birliği yaparak geçmişle ilgili toplumsal meselelerin ve tartışmaların anlamını etkilemek için çabalarlar. Benzer şekilde anma müteşebbisi, sanatsal, yazılı, bilimsel, turistik veya miras uygulamaları yoluyla, ticari ve ticari olmayan amaçlar için söylem ve temsillerin üretimine katkıda bulunan ve belirli bağlamlar ve olaylar ile ilişkilendirilen bir birey olarak tanımlanmaktadır (Naef, 2018, akt. Naef, 2019, s. 3). Bireysel girişimlerin yanı sıra mirasa nasıl sahip çıkılacağı konusunda günümüz baskın politik zihniyetleri geçmişteki kişilere ve meselelere yaklaşımda etki sahibidir. Özetle, karanlık mirasın yönetimi topyekûn bir ideolojik planlama dahilinde hem fiziksel mekânların nasıl yeniden inşa edildiğini, hem de bu mekânlara yüklenen sembolik anlamların üretimini içermektedir.

Bu açıdan bakıldığında Yassıada'yı dönüştürme projesi ve Robben Adası'nın yenilenmiş hali hükümetlerin vatandaşlarına geçmişin nasıl hatırlanacağını dikte etme gayreti içinde olduğu mekânsal düzenlemeler olarak kabul edilebilir. Yeniden tasarlanan bu mekânlar, ziyaretçilerin geçmişle kurdukları ilişkinin sınırlarını çizmeye çalışmaktadır. Fakat birçok kültürel ve etnik gruptan ziyaretçi ölüm turizmi mekânlarına geldiğinden bu mekânlar aynı zamanda bireysel, kolektif ve ulusal belleğin doğasını bozan tartışmalı anma mekânları da olabilmektedir (Schwenkel, 2009 akt. Dunkley, Morgan ve Westwood, 2011, s. 866). Diğer bir deyişle, ziyaretçi deneyimleri hafıza mekânları aracılığıyla dayatılmaya çalışılan belirli görme ve algılama teşebbüslerinin aksine çeşitlilik göstermektedir. Smith ve Croy'un (2005, s. 200) analizine göre bir mekânın karanlık turizm mekânı olması için öncelikle turistlerin mekânın önemini ve anlamını bilmesi gerekmektedir. Özellikle orada gerçekleşmiş olan ölüm veya felaket hakkında bilgi sahibi olunması, mekânın karanlık olarak yorumlanması ile ölümün veya felaketin kişiselleştirilmesi (Smith ve Croy, 2005, s. 200) sonucunda miras da karanlıklaşabilmektedir. Başka bir ifadeyle, ziyaretçilerin deneyimi mekânın kendisiyle olan ilişkilerine ve bağlarına bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir (Liyanage, Coca-Stefaniak ve Powell, 2015, s. 287). Mekânı öncelikle neler olduğunu deneyimlemek ve yaşananlara tanıklık etmek için ziyaret etmek isteyenlerin yanı sıra mekânla kişisel bağları olanlar (Liyanage, Coca-Stefaniak ve Powell, 2015, s. 287) hafıza mekânlarında sunulan geçmişe dair kişisel belleklerini ve yorumlama şemalarını harekete geçirebilirler. Ancak bu mekânlar, ziyaretçi deneyiminden bağımsız önceden karanlık mirasın üretim sürecinde belli değerler çevresinde yeniden düzenlenmiştir

1994 yılında Güney Afrika'daki demokratik dönüşüm sürecinin ardından yeni hükümet uzlaşmayı, ulus inşasını ve sivil barışı teşvik etmek için tasarlanmış girişimler oluşturmada zorlanmıştır. Fakat Robben Adası Apartheid'in mirası ve nihai çöküşünde merkezi bir rol oynadığından, hükümet çevrelerinde adanın umut ve uzlaşma için uygun bir sembol olduğu konusunda çok az kuşku vardı. Müze, uzlaşmanın ana anlatısını ve ezilenlerin hayatta kalma ve üstesinden gelme kapasitesini iletmek ve geliştirmek için tasarlanmıştır ve bunlar Güney Afrika'nın ulus inşası girişimine katkıda bulunmak için gerekli özelliklerdi (Strange ve Kempa, 2003, s. 394). Karanlık bir geçmişe sahip olan ada, Apartheid sonrası dönemde müzeye dönüştürülmesi ve Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun da kurulmasıyla beraber uzlaşma, yenilenme ve "bir umut adası" (Shearing ve Kempa, 2004) olarak yeniden tanımlanmıştır. Robben Adası Geleceği Komitesi Başkanı, eski siyasi mahkûm ve Nelson Mandela'nın arkadaşı ve danışmanı olan Kathrada'nın (1997 akt. Strange ve Kempa, 2003, s. 395) ifade ettiği gibi Robben Adası'nın yaşadıkları zorluklar ve acılar için bir anıt olmasından ziyade ırksal ayrımcılığı reddetmenin bağnazlık ve hoşgörüsüzlük karşısındaki zaferi ile yeni Güney Afrika'nın eskisine karşı olan zaferinin anıtı olmasını istemişlerdir. Ada, Apartheid dönemindeki bütün acıların, işkencelerin, ayrımcılığın ve insanlık dışı uygulamaların sembolü haline gelmiş olsa da gelecekteki asıl amaç olan demokratik toplum için baştan kurgulanmıştır. Adayı bir araştırmacı ve turist olarak ziyaret eden Naidu'ya (2013, s. 56) göre turist deneyiminin üretiminde ve sahnelenmesinde kullanılan ve deneyimi bir arada tutmaya çalışan zamlık, toplumsal bellek, kültürel bellek ve politik bellek olarak bellektir. Bu bellek, hapishanenin eski siyasi mahkûmlarının rehberler olarak sunduğu zengin anlatı ve hapishane turuyla canlandırılmaktadır (Naidu, 2013, s. 56).

Benzer bir şekilde ortak bir politik hafızayı harekete geçirmek Yassıada Projesi'nin temel dayanak noktalarından biridir. Ayrıca adada yaşanan 'karanlık' olayların ulus-devlet tarihindeki kolektif

bir utancı ve suçluluğu içerdiği ön kabulü, mekânın vatandaşların daha da önemlisi gençlerin geçmişte yaşananlar konusunda eğitildiği ve bir bakıma ehilleştirildiği bir merkez olarak sunulmasına yol açmıştır. Robben Adası Apartheid'a karşı kazanılan zaferin sembolü haline gelip umut, uzlaşma ve barış söylemleriyle biçimlenirken, Yassıada örneğinde Menderes Dönemi'nin günümüzdeki ideolojik mirasçılarını olarak konumlanan hükümetin söylemi geçmişteki utancın ve hatanın sürekli hatırlatılarak adaya artık demokrasinin ve özgürlüğün geldiği üzerinden kurulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında adaya yeni binalar yapılırken belli söylemlerle desteklenmesi sadece mekânın dönüştürülmesi değil aynı zamanda karanlık mirasın bugünün ihtiyaçlarına göre yeniden oluşturulmasıdır.

Tarihsel arka planına bakıldığında Yassıada'ya ilişkin ilk tarihi kayıtlar Bizans ve Roma döneminde İstanbul'un en zorlu sürgün ve inziva yerlerinden biri olması açısından milattan sonra 4. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Manastır, sarnıç ve ceza hücrelerinin inşa edildiği ada, Osmanlı döneminde kesintilerle süren manastır yaşamı dışında genelde ıssız kalmıştır. 19. yüzyılda İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Sir Henry Bulwer Padişah Abdülmecit'in onayıyla adayı satın almış, onun ardından da ada Mısır Hidivi'ne satılmıştır 1947 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na eğitim tesisi kurma amacıyla devredilmiştir. Bu devrin ardından adaya çeşitli binalar inşa edilmiştir (Adalar Savunması, 2016). Adanın daha 'bilinir' hale gelmesi 1960 darbesinden sonra adadaki spor salonunun askeri mahkeme haline getirilmesi ve dönemin başbakanı Adnan Menderes ve hükümet üyelerinin burada yargılanmasıyla gerçekleşmiştir. Sanıklar, yargılama boyunca adada tutulmuşlar daha sonra İmrâlı Adası'na nakledilerek idam cezaları orada infaz edilmiştir. Bu gelişmelerin ardından ada tekrar askeri eğitim tesislerine açılmış ancak fiziki koşulların zorluğundan dolayı faaliyetler 1978'de durdurulmuştur ve 1993'e kadar yine ıssız kalmıştır. Ardından İstanbul Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi'ne bilimsel araştırma ve çalışma amacıyla tahsis edilmiş ve 1995'e kadar ada araştırma amacıyla kullanılmıştır. Bu tarihten 2010 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Yassıada'daki "turizm ve kültür potansiyeli"nin farkına vardıklarını belirten bir proje önerisiyle "müze olarak kullanılmak üzere" kendilerine devredilmesini istemesine kadar ada çok seyrek günlük ziyaretler dışında kullanılmamıştır (Adalar Savunması, 2016). Ancak Yassıada birinci derece doğal sit, tarihi sit ve üçüncü derece arkeolojik sit olmasına rağmen yapılan hukuki düzenlemelerle tüm koruma şemsiyelerinin dışına çıkarılmıştır. 2013 yılında çıkarılan torba yasadaki hüküm şu şekildedir:

"Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yap-işlet-devret modeli ile Yassıada ve Sivriada'da kültürel ve turizm amaçlı yatırım ve hizmetler, 3621 sayılı Kıyı Kanunu hükümlerine ve diğer mevzuatta yer alan kısıtlama ve prosedürlere tabi olmaksızın planlama, imar ve inşaat uygulamaları bu kanun kapsamında yaptırılabilir" (Adalar Savunması, 2016).

Bu hüküm açık bir şekilde Yassıada'da yapılacak olan tüm değişikliklerin hukuki olarak önünü açmış ve adanın sahip olduğu doğal, tarihi, arkeolojik mirasa yönelik müdahaleleri meşrulaştırmıştır. Aynı yıl adanın adının "Demokrasi ve Özgürlükler Adası" olarak değiştirilmesi yönündeki karar kabul edilmiştir ve 2015 yılında farklı tesislerin inşaatlarına onay veren ruhsatlar verilmiştir. Projenin son hali kapsamında Demokrasi Feneri, Sonsuzluk İskelesi, Özgürlük Platformu, Demokrasi Şehitleri Anıtı, 27 Mayıs'ı canlandırma alanı ve sergi salonları ile diğer pek çok yapı bulunmaktadır. AKP hükümeti zamanında yapılan bu müdahaleler ile ada, sadece bir müze yapımını içerecek şekilde bir dönüşüm geçirmenin ötesinde yeni baştan inşa edilmiştir. Yassıada "hafızanın kristalleştiği ve kendini gizlediği" bir hafıza mekânına (Nora, 1989, s. 7) dönüştürülerek geçmişe dair belirli anlatıların, söylemlerin ya da imgelerin açığa çıkarıldığı bir mekân haline getirilmektedir. Bu açıdan "gerçekliği değiştirmeye yönelik kuvvetler bütünü" (Nora, 2006, s. 10) olarak tanımlanan siyaset, hafıza mekânlarına başka bir boyut katmaktadır. Bu siyasi boyutun gösterdiği gibi "hafıza, içerikten çok bir çerçevedir; her zaman elde bulunan bir koz, bir stratejiler bütünü, varlığından çok kullanılma biçimiyle değer taşıyan bir olgudur" (Nora, 2006, s. 10). Mevcut iktidarın yeni yapıları inşa etmesi gibi somut ve adayı belli bir politik ve kültürel miras söylemiyle tanımlamak gibi soyut müdahaleleri hafıza mekânlarına atfedilen siyasi rolleri göstermektedir. Anma müteşebbisleri tarafından adaya yeni bir isim verilmesi de bu dönüşümü

destekler şekilde mekânın ve dolayısıyla Menderes'ten kalan politik mirasın üzerinde hak iddia etme biçimidir. Çünkü en basit ifadeyle birisine ya da bir yere isim vermek elde tutulan gücün dışavurumudur ve “adlandırma, mekânlara el koymanın veya onların mülkiyetini almanın bir yolunu betimler” (Alderman, 2008, s. 200). Ayrıca “mekân isimlendirilmesi, mekânları geçmişin tüketilebilir ve biricik tasavvurlarıyla ilişkilendirmek için kullanılan bir sembolik sermaye biçimi olarak kavramsallaştırılabilir” (Alderman, 2008, s. 199). Bununla birlikte Alderman'ın (2008, s. 200) aktardığına göre;

Bourdieu (1984) sembolik sermayenin ekonomik sermaye ile değiştirilebileceğini ve ona dönüştürülebileceğinin farkına varmıştır (ya da tersinin). Yine de toplumsal ayrımın yaratılmasının siyasi güç kazanmada önemli olduğunu ve tam olarak ekonomik kazanımla sınırlı olmadığını öne sürmüştür. Forest ve Johnson'a (2002, s. 524) göre siyasi elitler 'prestij, meşruiyet ve nüfuz kazanma girişimlerinde' sembolik sermaye olarak anıtları ve diğer hafıza yerlerini manipüle ederler.

Yassıada'daki dönüşüm, bu perspektiften, ekonomik sermayenin mümkün kıldığı bir proje olmasının yanı sıra güç ve imtiyazın yeniden üretilmesine katkıda bulunan sembolik sermayeden de beslenen bir müdahale örneğidir. Bir yandan uzun yıllardır işsiz olan adanın kalkınma amaçlı bir hamleyle bir yatırım fırsatına çevrilmesi durumu vardır. Diğer yandan Yassıada ve Demokrasi ve Özgürlükler Adası gibi farklı isimler kullanılarak bu dönüşüme ayrıca politik anlamlar yüklenmiştir. Öte yandan 1960 darbesinin 59. yılında Erdoğan'ın adaya yaptığı ziyaret sırasında söyledikleri dikkat çekicidir:

Demokrasi tarihinde verdiğimiz mücadeleleri unutturmamak, toplumumuzda geçmişten aldığı referanslarla gelecek versiyonu sunabilmek, tüm dünyaya demokrasi ve özgürlükler adına mesaj vermek amacıyla 2015 yılında Yassıada'nın Demokrasi ve Özgürlükler adasına dönüştürülmesini öngören bir proje başlattık. Bu girişimle 27 Mayıs Darbesi'nin demokrasi şehitlerinin tutulduğu Yassıada bir tarih platosuna dönüştürülmüştür (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2019).

Yapılan değişikliklerin aslında 1960 Darbesi Dönemi'nde yaşananları ve adadaki yargılamaları sürekli canlı tutmak amacıyla gerçekleştirildiği ve hem ulusal hem de uluslararası ölçekte belli karşılıklar bulması istendiği açıktır. Bu doğrultuda 'tarih platosu' olarak tanımlanan adanın, sınırları çizilmiş bir geçmişin tanıkları olarak ziyaretçileri bu milli mirasa ortak etmesi beklenmektedir. Miras, çekişmeye tabi ve bellek ile kimliğin inşası, yeniden inşası ve yapı sökümü ile yakından ilgili, son derece politik bir süreçtir (Whelan 2003 akt. McDowell, 2008, s. 43). Bellek her zaman bir iktidar mücadelesini temsil eder ve dolayısıyla geleceğe dair 'Kim karar veriyor?' sorusu ile ilişkilidir. Dolayısıyla, en büyük tahakküm gücüne sahip olanlar, neyin hatırlanacağını ve sonuç olarak neyin unutulacağını etkileyebilir, dikte edebilir veya tanımlayabilir; özetle miras verili değildir, fakat yapılabilir (akt. McDowell, 2008, s. 43). Bu nedenle Yassıada Projesi aracılığıyla sahip çıkılan miras, sadece geçmişe dair hangi olayların hatırlanacağını değil; aynı zamanda bu olayların hatırlatılma biçimlerinin ulusal kimliğe ve toplumsal belleğe nasıl eklemleneceğinin öngörüsünü içeren politikleştirilmiş bir sürece işaret eder. Ayrıca adanın bir hafıza mekânına dönüştürülmesi bir miras inşası olduğundan yalnızca geçmişi bugüne taşıma misyonunu üstlenmemektedir. Özellikle öğrencilerin adaya yoğun bir şekilde taşınarak “Burada neler olmuş, Türkiye'nin demokrasi tarihinde neler var? Bunun arkasında kimler var? Milli irade burada nasıl darağacına çekilmiş?” (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2019) sorularıyla ilgili bilgilendirileceğinin ifade edilmesi, belleğin iktidarla olan ilişkisini veya mücadelesini görmek açısından aydınlatıcıdır. Bu bağlamda Yassıada Projesi aracılığıyla tarihi olayların gelecek nesillere aktarımı, mirasın yaratılan mekânda sürekli inşa edilmesi ve yenilenmesiyle gerçekleşecektir. Bir yandan miraslaştırma, mirasın belirli toplumsal hedeflere (ulusal ya da dini bir grubun üyeleriyle diğerleri arasındaki farklılıkların vurgulanarak dayanışma oluşturulması gibi) ulaşmak için bir kaynak olarak kullanıldığı bir süreçtir. Diğer yandan miraslaştırma, halkı eğitmek ve zaman zaman telkin etmek için

geçmişin kullanımı (ve kötüye kullanılması) ile ilgilidir; hatta bazen kasıtlı olarak icat edilmiş ve aynı zamanda bilerek seçilmiş bir geçmişe dayanmaktadır (Poria ve Ashworth, 2009, s. 523). Buna göre Yassıada ve Robben Adası'nın hafıza mekânları olarak karanlık miras aracılığıyla kurgulanması miraslaştırma süreçleriyle beraber gerçekleşmektedir.

4. GEÇMİŞLE YÜZLEŞME ALANI OLARAK KARANLIK MİRAS

Karanlık mirasın sahiplenilmesi, turistik bir meta olarak sunulması ve pazarlanması etrafında dönen tartışmalar kaçınılmaz olarak miras 'tüketicilerinin' durumuna dair sorgulamaları beraberinde getirmektedir. Tanığı ve/veya ortağı haline getirildiği veya getirilmek istendiği mirasın pasif izleyicileri olmanın ötesinde bölge halkı, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri bu miras oluşum sürecinde nasıl konumlanmaktadır? Yetkili miras söyleminin daha önce bahsedildiği gibi ziyaretçilerin edilgen olmasına dair beklentisi aynı zamanda "miras uzmanlarının tanımladığı terimlerle miras alanlarının sunumunu ve yorumunu kabul etmesi beklentisiyle" (Smith, 2006, akt. Light, 2015, s. 151) de desteklenmektedir. Fakat bu beklentilerin karşılanmadığı zamanlar, hak ve katılım taleplerinin dile getirildiği alanlar olarak hafıza mekânlarını karşımıza çıkarmaktadır. Bu karşı çıkışı Yassıada ve Robben Adası örneklerinde iki boyutuyla ele almak mümkündür. İlki bir önceki bölümde de değinildiği gibi turist deneyiminin sadece mekânları kuranların amaçladığı şekilde oluşmadığının altını çizen yaklaşımdır. Ziyaretçilerin kendi geçmiş deneyimleri ve yaşam öyküleri "mirasın anlamlarına aracılık etmede aktif özneler" olarak konumlanmalarına sebep olur. Kısacası konumları ve kişisel tarihleri ziyaretleri sırasında karşılaştıkları şeyleri nasıl anlamlandıracaklarını etkileyecektir; bu yüzden bir yerin tek bir okuması yoktur yani tek veya birörnek bir ziyaretçi deneyimi de mevcut değildir (akt. Light, 2015, s. 152). Bu durum, dayatılan yetkin miras söyleminin çabalarına rağmen çoklu, birbirinden farklı söylemlerin ve karşıt duruşların varlığını da hatırlatmaktadır. Tunbridge ve Ashworth'un (1996) "uyumsuz miras" kavramıyla açıkladıkları gibi miras kaynakları farklı gruplar için farklı öneme sahiptir ve miras, doğası gereği uyumsuzdur. Turizm için belirli miras kaynaklarının seçimi ve öne çıkarılması kaçınılmaz olarak toplum içinde bu miras ile özdeşleşmeyen grupları bu mirastan mahrum bırakır (Light, 2017, s. 278). Kimin halefi olunacağına ve hangi mirasa nasıl sahip çıkılacağına dair anlaşmazlıklar düşünüldüğünde karanlık miras birbirine karşıt anlatılar ile hatırlama ve unutma pratiklerinin yüzleşme alanı olarak düşünülebilir. Karanlık miras sadece mirasın mekânsal olarak düzenlenme biçimini değil aynı zamanda tarihsel ve politik arka planına dair farklı yorumları da karşı karşıya getiren bir alan olarak ortaya çıkmaktadır.

Karanlık mirasın geçmişle yüzleşme alanı olarak düşünülebilmesindeki ikinci boyut ise iki ada arasındaki temel ayrımın ortaya çıkmasıdır. Toplumsal bellekte yer alması istenilen bir mekânın inşasında halkın, yerel yönetimlerin veya sivil toplum örgütlerinin taleplerinin ne kadar dikkate alındığı sorusu bu noktada belirleyicidir. Robben Adası'nın geleceği hakkında yapılan ilk halkla istişare dışında akademisyenlerden, çevrecilerden, müzecilerden, miras uygulayıcılarından, devlet kurumlarından, sivil toplum örgütlerinden ve işletmelerden fikir almak için birçok forum ve odak grup çalışması düzenlenmiştir. Bu organizasyonlardan elde edilen girdilerin çoğu, büyüyen bu müessese için karar alma süreçlerinde hazırlanan politikaların ve planların içine konulmuştur (Corsane, 2006, s. 407-408). Bu örnekteki gibi bir hafıza mekânı kurgulanırken farklı düşüncelerin, taleplerin, itirazların ve beklentilerin önemsendiği bir süreç yaratılabilir. Ortak bir paydada buluşmanın zorluğuna rağmen tepeden inme bir yaklaşım yerine karanlık miras Apartheid sonrası dönemde toplumsal uzlaşma yollarından biri olarak tasarlanmıştır. Buna karşılık Demokrasi ve Özgürlükler Adası oluşturma amacıyla başlatılan Yassıada Projesi hükümet ve bakanlıklar haricinde herhangi bir sivil örgütün ya da yerel yönetimin müdahil olmadığı bir karanlık miras inşası olarak tamamlanma aşamasına gelmiş durumdadır. Adalar Savunması'nın (2016) raporunda belirtildiği üzere Yassıada ve Sivriada'da Adalar ve İstanbul halkının katılımıyla 'Yassıada ve Sivriada'ya Dokunma, Bırak İssiz Kalsın!' sloganıyla büyük bir barışçıl eylem düzenlenmiş ve ardından plana karşı toplanan imzalar ve itiraz dilekçeleri Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na teslim edilmiştir. Ancak yapılan itirazlara yanıt verilmemiş ve takiben Adalar halkının, Adalar Savunması'nın, Adalar Belediyesi'nin ve çeşitli meslek odalarının açtığı idari davalar

süreci başlamıştır. Ayrıca Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi, 2015 yılında Yassıada Yargılamaları ile bilinen spor salonunun batısında kazı yapılarak teraslamalar yapıldığını ve adanın muhtelif yerlerinde kazı ya da dolgu yapıldığını tespit etmiştir. Daha da önemlisi adada 20. yüzyıla ait binaların önemli bir kısmının yıkıldığı görülmüş ve büyükelçi Bulwer'in yaptırdığı 19. yüzyıl yapısı için de riskli durumlar ortaya çıktığı belirtilmiştir. Rapora göre (Adalar Savunması, 2016) ayrıca Yassıada'nın imara açılması için çıkartılan torba yasayla koruma mevzuatı devre dışı kaldığından adadaki yapıların restorasyonunu ve arkeolojik katmanların kazısını bir onay sürecine tabi tutmak ve denetlemek mümkün değildir. Benzer bir şekilde TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi de Yassıada Projesi'nin neredeyse tamamen dışa ve bilgi akışına kapalı, devam eden yargı süreçleri görmezden gelinerek ve yerel halkın tepkisi önemsenmeyerek sürdürüldüğüne dikkat çekmiştir. Kısacası Robben Adası'nda hayata geçirildiği gibi Yassıada Projesi'nde bir müzakere ortamı doğmasına izin verilmemiş; aksine ada olabildiğince kendi içine kapalı planlama ve uygulama aşamalarının sonucunda ziyarete açılmıştır.

Bu noktalara ek olarak Robben Adası Müzesi ile Yassıada Projesi ekomüze idealiyle ve yeni müzecilikle ilişkilendirilen göstergeler bağlamında da ele alınabilir. 1970'lerde Fransa'da doğan ekomüze hareketi Georges Henri Riviére ve Hugues de Varine tarafından başlatılmış ve geliştirilmiştir. Bir yandan Riviére, müzelerin başlıca işlevleri dahilinde insan ilişkilerini daha geniş bir çevresel bağlama yerleştirmek için daha fazla şey yapması gerektiğine inanmıştır. Diğer yandan Varine müzelerin, planlamalarında ve işleyişlerinde daha aktif rol alan yerel topluluklarla demokratik kurumlar haline gelmesini dilemiştir (Hudson 1992, akt. Corsane, 2006, s. 403). En başından beri bunlar Robben Adası Müzesi'nin iki önemli ayağıdır. Geleneksel müzecilik anlayışından farklı olarak mirası, hafızayı ve halkı sürece dahil eden bir yaklaşımla ekomüze idealinin temel ilkesi, bir ekomüzenin diğer paydaşlarla birlikte çalışan yerel topluluklar tarafından belirlenmiş değişken çevresel, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik ihtiyaçlara ve zorunluluklara sürekli olarak cevap vermesidir (Corsane, 2006, s. 403-404). Bu yaklaşıma göre müze, belli otoriteler ve uzmanlar tarafından yapılıp bitirilen bir bina içerisine sıkıştırılmış ve ziyaretçilerini bekleyen bir yapı olarak betimlenmek yerine en başta sivil halkın gereksinimlerini ve taleplerini göz önünde bulundurarak kendini devamlı yenileyen bir teşebbüstür. Robben Adası Projesi'nin değerlendirmesinde ise Corsane (2006, s. 404-405) ilk dört ekomüze göstergesinin önem taşıdığını ifade eder; çünkü bu ilk dört gösterge ulusal ve yerel paydaşlar arasındaki ilişkiler ve güç dinamikleri ile ilgilidir. Bu göstergelerin ilki ekomüzenin yerel topluluklar tarafından yönlendirilmesi, bağlantılı olarak ikincisi de demokratik bir şekilde tüm karar alma süreçlerine ve faaliyetlerine tüm paydaş ve çıkar gruplarından halkın katılımına izin vermesidir. Yassıada Projesi'nin planlama ve uygulama aşamaları Adalar halkının, Adalar Savunması'nın ya da çeşitli meslek odalarının ve sivil toplum örgütlerinin taleplerinden soyutlanarak gerçekleştiğinden benzer şekilde müze inşasında da herhangi bir müdahil olma haline izin verilmemiştir. Geçmişte Yassıada Yargılamaları'nın yapıldığı kapalı spor salonu, proje kapsamında 'Demokrasi ve İnsan Hakları Müzesi' haline dönüştürülmüştür. Ancak müzenin oluşturulmasındaki tüm karar alma süreçleri ve faaliyetleri projenin neredeyse tamamında olduğu gibi belli meslek odalarının ya da sivil toplum örgütlerinin desteklerine, değerlendirmelerine ve itirazlarına kapalıdır. Sadece yerel düzeyde değil aynı zamanda ulusal düzeyde adanın düzenlenmesiyle ilgili demokratik talepler ve müzakere çağrıları göz ardı edilerek ve yukarıdan aşağıya bir yaklaşım izlenerek bir hafıza mekânı kurulmaya çalışılmıştır.

İlk iki göstergeyle yine ilişkili olarak üçüncü gösterge yerel topluluklardan, akademik danışmanlardan, yerel işletmeler ile makamlardan ve hükümet yapılarından gelen bilgilerle ortak mülkiyeti ve yönetimi teşvik etmeyi içerir (Corsane, 2006, s. 404). Diğer bir deyişle bütün mülkiyet ve yönetim hakkının tek bir kişide ya da kurumda toplanmasının önüne geçmek için ekomüzecilik anlayışı farklı toplumsal grupların müttefikliğini ileri sürmektedir. Daha da kayda değer olan kısmı, bu grupların veya yapıların uzmanlık alanlarına göre müzeye ve projeye yapacakları olası katkılara değer verilmesi ve onların önerilerine paralel olarak yeni düzenlemelerin yapılabilmesidir. Son gösterge ise tüketim için miras ürünlerinden ziyade miras yönetimi süreçlerine önem verilmesinin altını çizmektedir (Corsane, 2006, s. 404). Buna göre ekomüzecilik, mirasın metalaşmasının yaratacağı ticari kaygılar yerine mirasın

nasıl, kimler tarafından, hangi yollarla ve biçimlerle sahiplenileceğinin ve sunulacağıının ön planda tutulduğu bir yaklaşımdır. Bu açıardan incelendiğinde Robben Adası Müzesi bir ekomüze örneği olarak toplumun farklı kesimlerinin paydaşlığını kabul eden, onların talepleriyle ve eleştirileriyle var olduğunu ve gelişebildiğini farkında olan bir tavır sergilemektedir. Diğer taraftan Yassıada Projesi'nde ekomüzeciliğin temel dört göstergesinin merkezinde olan ulusalla yerel arasındaki ilişkiler ve daha da önemlisi güç ilişkileri asimetrik ve tabandan yukarıya doğru şekillenen bir oluşum yerine tepeden inmece bir yaklaşım sürdürülmektedir. Bütün bu noktalar göz önüne alındığında iddia edilebilir ki karanlık mirasın sahiplenilmesi, oluşturulması ve sunulması safhalarında farklı toplumsal aktörlerin aktif rol almasının önüne geçilmiş ve geçmişteki travmatik olaylara dair bir tarih yazımını harekete geçirmek için demokratik bir anlayıştan uzaklaşmıştır.

SONUÇ

Bu yazının çıkış noktası, Yassıada'nın sahip olduğu 'karanlık' geçmiş sebebiyle günümüzde nasıl bir hafıza mekânı olarak kurgulandığı ve bu karanlık mirasın Demokrasi ve Özgürlükler Adası olarak nasıl ziyarete açılacağıının planlanmasıdır. Türkiye demokrasi tarihi üzerindeki ağır yaptırımlardan biri olarak kabul edilen 1960 Darbesi ve sonrasındaki yargılamalar sonucunda idam edilen Adnan Menderes ve diğer politik figürlerin Yassıada'yla özdeşleşmesi gibi Güney Afrika'daki Robben Adası da Nelson Mandela ve diğer Apartheid karşıtı siyasi öznelerle eşitlenmiştir. Yazının üç temel amacından biri bu iki ada üzerinden karanlık mirasa nasıl 'sahip' çıktığını göstermek, ikincisi bu miraslara yönelik farklı müdahale biçimlerini tartışmak ve son olarak da karanlık miras inşasının beraberinde nasıl farklı geçmişle yüzleşme alanları doğurabileceğini açığa çıkarmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda bu yazıda politik gerekçelerle iktidarlar tarafından adaların miras alanları olarak kurgulanırken geçirdiği benzer ya da farklı süreçleri incelenmeye çalışıldı.

Yassıada Projesi kapsamında yapılan düzenlemeler ile Robben Adası'nda gerçekleşmiş olan müdahaleler mevcut hükümetleri etkili anma müteşebbisleri olarak karşımıza çıkarmaktadır. En önemli ortak noktalarından biri bu adaların simgesi haline geldikleri karanlık miraslara sahip çıkma iddiasıyla yeniden kurgulanmaları ve ziyarete açılarak mirasın kendisinin bir ticari ürüne dönüşme riski taşımasıdır. Ancak temel farklılık Robben Adası Örneği'nde siyasi otoriteler haricinde halkın ve sivil toplum örgütlerinin taleplerinin ve itirazlarının dönüşüm sürecine dahil edilmesi, Yassıada Projesi'nde karar verici ve uygulayıcı olarak hükümetin mirasın tek varisi olarak kendini konumlandırmasıdır. Bu açıdan düşünüldüğünde Yassıada'ya yüklenen miras değeri belli bir politik damardan beslenir hale gelmektedir. Toplumun farklı kesimlerinin adaya yapılan fiziksel ve sembolik müdahalelere dair itirazlarının ya da projeye dahil olma taleplerinin bütün süreç boyunca yok sayılması karanlık mirasın millileştirilme çabalarına ve iddialarına ters düşmektedir. Ayrıca farklı toplumsal grupların gelecekteki olası karanlık turizm ziyaretçileri oldukları düşünülürse yapımında dışarıda bırakıldıkları bu mirasa ziyaretleri sırasında nasıl ortak edilecekleri sorusu öne çıkmaktadır. Sonuç olarak iddia edilebilir ki Yassıada Projesi, karanlık mirasın sahiplenilmesi ile kolektif bir şekilde inşa edilmesinden ve demokratik katılımlarla bir hafıza mekânı olarak ortaya çıkmasından ziyade bir turizm destinasyonu ve seçici bir tarih yazımının mekânsal tezahürü olarak sunulmaya devam edilmektedir. O zaman şu sorular sorulabilir: Hangi geçmiş ortak miras olarak kurgulanmaktadır ve ulusal tarihin parçası haline gelebilmektedir? Karanlık miras hangi toplumsal aktörler tarafından hangi koşullarda sahiplenilmekte ve belli ideolojik güdülerle biçimlenmektedir?

Yazı boyunca ele alınmaya çalışıldığı üzere bu makalenin temel sorunsalı devletlerin tarihinde 'karanlık' olaylara tanıklık etmiş ve artık başka bir miras söylemi üzerinden tahayyül edilmeye çalışan hafıza mekânlarının nasıl inşa edildiğidir. Geçmişini yeniden kurma konusunda hafıza mekânlarının araçsallaştırılmasının ve ticarileştirilmesinin siyasal iktidarlar tarafından nasıl gerçekleştirildiği ele alınmaktadır. Toplumsal belleğin sürekli yeniden yaratılıyor oluşu, tarihi yaşayan belleklerin ölümlerle oynadığı bir oyuna ve toplumsal belleği ise siyasal iktidarların müdahale alanına dönüştürmektedir (Tunçel, 2017, s. 23). Bu bağlamda siyasal iktidarlar tarafından sahiplenilen ve sınırları belirlenen

karanlık miras uygulamalarının Yassıda ile Robben Adası hafıza mekânları aracılığıyla ulusal kimlikle ve homojen olduğu varsayılan toplumsal bellekle nasıl bir ilişki kuracağı ön plana çıkmaktadır. Daha da önemlisi, hafıza mekânları kendilerine yüklenen siyasi misyonlara rağmen planlama, tasarım ile kuruluş aşamalarında demokratik hak ve katılım taleplerinin oldukça kısıtlı ya da hiç karşılanmadığı mekânlar olarak tasarlanmaktadır. Diğer bir deyişle geçmişte karanlıklaşan mirasla şimdiki zamanda yüzleşme, toplumsal belleği dönüşüme uğratabilecek ve şekillendirebilecek hafıza mekânları sayesinde yeni bir yola girmektedir.

KAYNAKÇA

- Adalar Savunması. (2016). *Bir doğa, tarih ve kültür katliamı: Yassıada ve Sivriada*. 3 Temmuz 2019 tarihinde <http://dokuzadabirdenizcom/YassıadaRaporuMayıs2016low.pdf> adresinden erişildi.
- Alderman, D.H. (2008). Place, naming and the interpretation of cultural landscapes. Brian Graham ve Peter Howard (Ed.), *The Ashgate research companion to heritage and identity* içinde (s. 195-213). Farnham: Ashgate.
- Ashworth, G.J. (2004). Tourism and the heritage of atrocity: managing the heritage of South African Apartheid for entertainment. Tej Vir Singh (Ed.), *New horizons in tourism: strange experiences and stranger practices* içinde (s.95-108). Oxfordshire: CABI Publishing.
- Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. London: Sage.
- Biran, A., Poria, Y., & Oren, G. (2011). Sought experiences at (dark) heritage sites. *Annals of tourism research*, 38 (3), 820-841. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.12.001>.
- Björkdahl, A., & Kappler, S. (2019). The creation of transnational memory spaces: professionalization and commercialization. *International journal of politics, culture, and society*. 32, 383–401. <https://doi.org/10.1007/s10767-019-09334-7>.
- Blom, T. (2000). Morbid tourism: A postmodern market niche with an example from Althorp. *Norsk geografisk tidsskrift- Norwegian journal of geography*, 54 (1), 29–36. <https://doi.org/10.1080/002919500423564>.
- Corsane, G. (2006). Using ecomuseum indicators to evaluate the Robben Island Museum and world heritage site. *Landscape research*, 31(4), 399-418. <https://doi.org/10.1080/01426390601004400>.
- Dunkley, R., Morgan, N., & Westwood, S. (2011). Visiting the trenches: Exploring meanings and motivations in battlefield tourism. *Tourism management*, 32(4), 860-868. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.07.011>.
- Dwyer O., J., & Alderman, D. (2008). *Civil rights memorials and the geography of memory*. Athens: University of Georgia Press.
- Foley, M., & Lennon, J.J. (1996). JFK and Dark Tourism: A fascination with assassination. *Journal of international heritage studies*, 2(4), 198–211. <https://doi.org/10.1080/13527259608722175>.
- Günay, Z. (2016). Miraslaştırarak anma ve karartarak pazarlama üzerine. *Mimar.ist*, 56, 44-48. 5 Temmuz 2019 tarihinde <http://www.mimarist.org/mimar-ist-sayi-56-yaz-2016/> adresinden erişildi.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*, (Çev. Lewis A. Coser). Chicago: The University of Chicago Press.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif hafıza*. (Çev. Banu Barış). Ankara: Heretik Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2006). Giriş. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger (Ed.), *Geleneğin icadı*. (Çev. Mehmet Murat Şahin). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Lennon, J., & Foley, M. (2000). *Dark tourism: The attraction of death and disaster*. London: Continuum.

- Light, D. (2015). Heritage and tourism. Emma Waterton ve Steve Watson (Ed.), *The Palgrave handbook of contemporary heritage research* içinde (s.144-158). London: Palgrave Macmillan.
- Light, D. (2017). Progress in dark tourism and thanatourism research: An uneasy relationship with heritage tourism. *Tourism management*, 61, 275-301. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.01.011>.
- Liyanage, S., Coca-Stefaniak, A., & Powell, R. (2015). Dark destinations-visitor reflections from a Holocaust memorial site. *International journal of tourism cities*, 1(4), 282–298. <https://doi.org/10.1108/IJTC-08-2015-0019>.
- Marback, R. (2004). The rhetorical space of Robben Island. *Rhetoric society quarterly*, 34 (2), 7-27. <https://www.jstor.org/stable/40232409>.
- McDowell, S. (2008). Heritage, memory and identity. Brian Graham and Peter Howard (Ed.) *The Ashgate research companion to heritage and identity* içinde (s.37-53). Farnham: Ashgate.
- McKercher, B., Ho, P., & du Cros, H. (2005). Relationship between tourism and cultural heritage management: evidence from Hong Kong. *Tourism management*, 26(4), 539-548. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.02.018>.
- Merrill, S., & Schmidt, L. (2010). *A Reader in uncomfortable heritage and dark tourism*. Brandenburg Germany: Architectural Conservation Department of Brandenburgische Technische Universität Cottbus.
- Merrill, S. (2010). War, terrorism& disaster beneath: The London Underground as a traumascap. Sam Merrill ve Leo Schmidt (Ed.), *A Reader in uncomfortable heritage and dark tourism* içinde (s.59-72). Brandenburg Germany: Architectural Conservation Department of Brandenburgische Technische Universität Cottbus.
- Mistzal, B. (2003). *Theories of social remembering*. Maidenhead; Philadelphia: Open University Press.
- Mitchell, D. (2000). *Cultural geography: A critical introduction*. Oxford: Blackwell.
- Naef, P. (2019). Memorial entrepreneurs in post-conflict tourism. Rami K. Isaac, Erdiñ Çakmak ve Richard Butler (Ed.) *Tourism and hospitality in conflict-ridden destinations*. Abingdon-on-Thames: Routledge. <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:115242>.
- Naidu, M. (2013). Anthropology of experience: touring the past at Robben Island. *Journal of human ecology*, 43(1), 51-60. <https://doi.org/10.1080/09709274.2013.11906611>.
- Nora, P. (1989). Between memory and history: les lieux de mémoire. *Representations*, 26, 7–25.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Poria, Y., & Ashworth, G. (2009). Heritage tourism- current resource for conflict. *Annals of tourism research*, 36(3), 522-525. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2009.03.003>.
- Riouful, V. (2000). Behind telling: Post-Apartheid representations of Robben Island's past. *Kronos*, 26, 22-41. <https://www.jstor.org/stable/41056408>.
- Rojek, C. (1993). *Ways of escape: Modern transformations in leisure and travel*. London: The Macmillan Press Ltd.

- Sather-Wagstaff, J. (2015). Heritage and memory. Emma Waterton ve Steve Watson (Ed.), *The Palgrave handbook of contemporary heritage research* içinde (s.191-204). London: Palgrave Macmillan.
- Seaton, A.V. (1996). Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism. *International journal of heritage studies*, 2 (4), 234-244. <https://doi.org/10.1080/13527259608722178>.
- Seaton, T. (2018). Encountering engineered and orchestrated remembrance: A situational model of dark tourism and its history. Philip R. Stone, Rudi Hartmann, Tony Seaton, Richard Sharpley ve Leanne White (Ed.), *The Palgrave handbook of dark tourism studies* içinde (s. 9-31). London: Palgrave Macmillan.
- Shearing, C., & Kempa, M. (2004). A museum of hope: A story of Robben Island. *The ANNALS of the American academy of political and social science*, 592 (1), 62-78. <https://doi.org/10.1177/0002716203261919>.
- Skinner, J. (2018). "The smoke of an eruption and the dust of an earthquake": Dark tourism, the sublime, and the re-animation of the disaster location. Philip R. Stone, Rudi Hartmann, Tony Seaton, Richard Sharpley ve Leanne White (Ed.), *The Palgrave handbook of dark tourism studies* içinde (s. 125-150). London: Palgrave Macmillan.
- Smith, N., & Croy, W.G. (2005). Presentation of dark tourism: Te Wairoa, The buried billage. Chris Ryan, Stephen J. Page ve Michelle Aicken (Ed.), *Taking tourism to the limits: issues, concepts and managerial perspectives* içinde (s.199-213). Oxford: Elsevier.
- Stake, R. E. (2005). Qualitative case studies. Norman K. Denzin ve Yvonna S. Lincoln (Ed.), *The Sage handbook of qualitative research third edition* içinde (s.443-466). London: Sage.
- Stone, P., & Sharpley, R. (2008). Consuming dark tourism: A thanatological perspective. *Annals of tourism research*, 35(2), 574-595. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2008.02.003>.
- Strange, C., & Kempa, M. (2003). Shades of dark tourism: Alcatraz and Robben Island. *Annals of tourism research*, 30(2), 386-405. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(02\)00102-0](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(02)00102-0).
- Tilley, C. (2006). Introduction: identity, place, landscape and heritage. *Journal of material culture*, 11 (1/2), 7-32. <https://doi.org/10.1177/1359183506062990>.
- Tunbridge, J. E., & Ashworth, G. J. (1996). *Dissonant heritage: The management of the past as a resource in conflict*. Chichester, UK: John Wiley & Sons.
- Tunçel, A. (2017). Tarihi yazmak: Unutturmak ya da unutturmamak. Tahire Erman ve Serpil Özaloğlu (Ed.), *Bir varmış bir yokmuş: Toplumsal bellek, mekân ve kimlik üzerine araştırmalar* içinde (s. 22-25). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2019). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Artık bu ülkede darbeler devri kapanmıştır"*. 1 Haziran 2019 tarihinde <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-artik-bu-ulkede-darbeler-devri-kapanmistir> adresinden erişildi.
- UNESCO World Heritage Centre. *Robben Island*. 9 Şubat 2022 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/list/916/> adresinden erişildi.
- UNESCO World Heritage Centre (2015). Operational guidelines for the implementation of the World Heritage Convention. 9 Şubat 2022 tarihinde <http://whc.unesco.org/document/137843> adresinden erişildi.

Zerubavel, E. (1996). Social memories: Steps to a sociology of the past. *Qualitative sociology*, 19(3), 283-299. <https://doi.org/10.1007/BF02393273>.